

BERGAMA (İZMİR) MEZAR TAŞLARI ENVANTERİ 2010: HARPUTLU MESCİD HAZİRESİ

BERGAMA (İZMİR) TOMBSTONE INVENTORY 2010: THE GRAVEYARD OF HARPUTLU MESCİT

Hatice ÖZDEMİR DEMİR

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Mezar taşı, Bergama, Harputlu Mescidi, envanter
Tombstone, Bergama, Harputlu Mescit, inventory

ÖZET

Yazılı kültür mirasımızın bir bölümünü teşkil eden mezar taşları, bulunduğu bölgede yaşayan kişilerin kimliklerini ortaya çıkardığı gibi meslek ve cinsiyet bilgilerini, sosyal sınıflarını ve ekonomik özelliklerini de öğrenmemizi sağlar. Ayrıca mezar taşları aracılığı ile o bölgede yaşanmış olan savaşlar, salgınlar, göçler gibi çok çeşitli konular hakkında da bilgi edinilmektedir. Bu nedenledir ki tarih, sanat tarihi, edebiyat ve folklor gibi pek çok bilim dalında araştırma yapacak araştırmacıların çalışma alanına girmektedir. Mezar taşlarından tek tek kişiler hakkında biyografik ve sanat tarihiyle ilgili bilgilerin yanı sıra, tarihsel topografya ve demografi, sosyal ve idari tarih, kıyafet ve aile yapısının geçmişi gibi alanlarda da bilgi edinebilir. Ayrıca dil ve edebiyat tarihi hakkındaki bazı bilgiler edinebilmek de mümkündür.

Bergama ve çevresinde cami ve mescit avlularının bir bölümünün hazire olarak kullanıldığı görülmüştür. Günümüzde ilçe merkezinde kendini büyük ölçüde koruyabilmiş tek hazire Harputlu Mescidi Haziresi'dir. Bergama ve yakın çevresinde yapılan bu çalışmanın amacı, tarihi mezarlıkların, hazirelerin ve mezar taşlarının saptanması, kayıt altına alınması ve envanterinin çıkarılmasıdır. Bu çalışma, Bergama kentinin tarihsel ve kültürel mirasının saptanmasını, belgelenmesini ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacaktır. Böylelikle kent tarihinin aydınlatılmasına da katkı sağlamış olacaktır. Bu kapsamda ilçe merkezi ve ilçeye bağlı köyler taranarak mevcut durum ortaya çıkarılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, çalışmaya Bergama ilçe merkezindeki cami ve mescit hazirelerinin saptanması, mezar taşlarının belirlenmesi ve envanterinin oluşturulması ile başlanmıştır. Bergama Zağnos ve Akçenger Köyü, Bergama Müzesi, Harputlu Mescidi Haziresi, Kulaksız Camisi, Emir Sultan Camisi, Aslanlı Camisi hazirelerinde yer alan mezar taşları incelenmiştir. İlk etapta, Harputlu Haziresi mezar taşlarının ayrıntılı incelemesi yapılmıştır. Harputlu Haziresi'ndeki mezar taşları belgelenmiş, mezar taşı kitabeleri birer yazılı kaynak olarak yerinde okunarak kaydedilmiştir. Bu belgelerden elde edilen bilgiler, Harputlu ailesi ve aileyi tanıyanlar ile yapılan

sözlü tarih çalışmasından edinilen bilgi ile birleştirilerek hazire hakkında detaylı bilgi edinilmiştir. Kitabelerin tek tek stampajları alınmış, transkripsiyonları yapılmış, fotoğrafları çekilmiştir. Harputlu Haziresi mezar taşı kitabeleri kentin tarihine ışık tutan önemli yazılı kaynaklardır.

ABSTRACT

Tombstones, along with constituting a significant part of our written cultural heritage, both reveal the identities of people living in the area and provide information to learn about various issues such as the people's social classes, economical features, gender and occupation; the data on the tombstone can be considered as the biography of the deceased. Moreover tombstones, besides providing information on a number of events such as wars, epidemics, migrations are also a dependable source on the historical topography and demography, social and administrative history, clothing and family structures of the region. Occasionally, tombstones can also bear information on the history of language and literature. Accordingly, tombstones are an indispensable source of information to those working on the history, art history, ethnography and folklore of a region.

Even though the courtyards and/or nearby areas of most of the mosques and mescit's (small mosques) at Bergama have been used as graveyards (hazire), that of the Harputlu Mescit is the only one that has been preserved to present in the city centre. The present study has been designed to record, document and to inventorize the historical cemeteries, hazire and tombstones in and around Bergama, so as to develop awareness in the region for cultural assets, anticipating that it will contribute to save them for the future. We also anticipate that the present study will contribute to the historical perspective of the city.

As an initial step, a survey of the hazire and tombstones in the mosques and mescit's in and around Bergama have been carried out; the tombstones at the Bergama Museum, Zagnos Village, Hazire of Harputlu Mescit, Kulaksız Mosque, Emir Sultan Mosque, Aslanlı Mosque have been considered. A more extensive documentation have been carried out at the hazire of the Harputlu Mescit, all tombstones were documented and inscriptions of tombstones were read and recorded. The work on the tombstones have been supplemented by the written documents and as well from Harputlu family and from the people who know the family, all providing detailed information was obtained. Casts of inscriptions was taken, their transcriptions were made and their photographs were taken. Tombstone inscriptions of Harputlu Haziresi are now one of the important documents which enlighten history of the city.

GİRİŞ

Cami, mescit, tekke, medrese, türbe ve sebil gibi yapıların avlularında yer alan etrafı çevrili küçük mezarlıklara hazire denir. Hazirelere öncelikle, yanındaki kutsal yapıyı yaptıranlar ile aileleri gömülmektedir (Laqueur 1997: 63). Ayrıca hazirelere o beldenin ileri gelen eşrafı veya sosyal ve ekonomik durumu iyi olan kişiler de defnedilmektedir. Bu kişilerin mezarlarına Türk taş oyma ve yazı sanatının küçük fakat özel örnekleri olan şahideler¹ konulmuştur (Ülker 1988: 19).

Bir insanın hatırasını ebedileştirmek, büyük iddialı mezar yapıları yani türbeler aracılığı ile gerçekleştirildiği gibi, çok daha ufak, daha mütevazı eser-

lerle de temsil edilmektedir. Eyice'nin ifade ettiği gibi, bu eserler, Türk sanatının en küçük anıtları olarak bir milletin belirli devirlerdeki sanat zevkini ve halkın duygularını en güzel, en iyi aksettiren, üstelik tarihleri de açıkça belirtilmiş olan hatıralardır. Diğer taraftan bu mezarlar ve onları bir araya getiren mezarlıklar ve hazireler eski Türk şehirlerinin bir bakıma "tapu senetleri" olmuşlardır (Eyice 1996: 124).

Köklü bir tarihsel geçmişi olan Bergama'da Türk hakimiyeti 14. yüzyılda başlamıştır (Özdemir 2009: 1-2). Osmanlı Dönemi'nden günümüze çok sayıda eser ulaşmasına rağmen, mezar taşlarının korun-

duğu hazire sayısı oldukça azdır. İlçe merkezinde Osmanlı Dönemi'ne ait 11 adet cami ve yedi adet mescit bulunmasına rağmen, haziresini ve özgün mezar taşlarını günümüze kadar yalnızca Harputlu Mescidi ile Kulaksız Camisi koruyabilmiştir. Yapılan sözlü tarih araştırmalarında, Emir Sultan Camisi Haziresi ile Yeni Cami Haziresi'nin ilgisizlik nedeniyle yok olduğu bilgisine ulaşılmıştır². Aslanlı Camisi Haziresi yüksek duvarlarla çevrili korunaklı bir yapıya sahiptir. Ancak bu yapısına rağmen, sadece bir mezar taşı korunmuştur, bu da kırık olması nedeniyle okunamamıştır. Emir Sultan Camisi çevresinde büyük bir mezarlık olmasına karşın, özellikle alanda yapılan kazı ve inşaat hafriyatı sırasında bunların bir kısmı yok olmuş, bir kısmı da müzeye kaldırılmıştır. Kulaksız Camisi'ndeki hazire, caminin arkasında korunaklı bir yerde, akşamsefaları içindedir. Korunaklı yapısından dolayı mezar taşları çok iyi durumdadır. Hazirede biri kitabesiz ve bitkisel süslemeli, ikisi kitabeli toplam üç mezar taşı bulunmaktadır.

Harputlu Mescidi Nisan 1809 yılında Murtaza oğlu Harputlu zade Mustafa Ağa tarafından inşa edilmiştir. Araştırmaya konu olan hazire, mescidi kuzey ve batı yönünden çevrelemektedir (Res. 1).

Hazire içinde yazıtlı-yazıtsız, sağlam, parçalanmış veya kırık durumda olan toplam 60 adet mezar taşı vardır. Bunların içerisinde 46 mezar taşı kitabeli ve sağlam olarak günümüze kadar gelebilmiştir ve tamamı yerinde okunmuştur (Res. 2-53), (Ek 1). Hazire alanında kırık kitabeli mezar taşı parçaları da bulunmaktadır. Ayrıca hazire içinde beş adet kitabesiz baş taşı tespit edilmiştir.

ÇALIŞMA YÖNTEMİ

Harputlu Haziresi'ndeki mezar taşlarına yönelik inceleme, alan çalışmasını, büro çalışmasını ve kaynakça araştırmasını gerekli kılmıştır. Alan çalışmasında, mezar taşlarının yerinde okunması, alanın ve mezar taşlarının fotoğraflanması, mezar taşlarının stampajlarının alınması işlemleri gerçekleştirilmiştir. Böylelikle mezar taşları kayda geçirilmiştir. Mezar taşlarının bir kısmının toprağa gömülü olduğu, bir kısmının ise üzerinin kireç ve boya ile defalarca boyandığı görülmüştür. Bu sorunlar okuma güçlüğü doğurmakla birlikte gerekli çalışmalar yapıldıktan sonra mezar taşlarının tamamı yerinde okunabil-

miştir. Hazire alanında bulunan yoğun ağaç dokusu fotoğraflama işlemi güçleştirmiştir. Farklı gün ve mevsimlerde fotoğraf çekimi yapılmasına rağmen, bazı fotoğraflarda iyi sonuç alınamamıştır. Alan çalışmasında ayrıca Harputlu ailesi ve aileyi tanıyanlar ile bire bir görüşmeler yapılmıştır.

Büro çalışmasında, stampaj yolu ile alınan mezar taşı kağıt kopyaları arşivlenmiştir. Birkaç mezar taşındaki okunamayan, anlamlandırılmayan sözcük ve cümleler için sözlük araştırması yapılmıştır. Ayrıca, alan çalışması ile edinilen bilgilerin değerlendirilmesi için gerekli olan kaynakça araştırmaları yapılmıştır.

HARPUTLU MESCİDİ HAZİRESİ

Mescit ile hazire arasında yer alan gusülhane ve abdesthane, doğal bir sınır oluşturmuş (Res. 1), abdesthanenin köşesinden mescide ek olarak yapılmış son cemaat mahfilinin köşesine kadar hazireyi koruma amaçlı 55 cm yüksekliğinde bir duvar inşa edilmiş, duvarın üzerine de 95 cm yüksekliğinde parmaklık yapılmıştır. Hazire içinde etrafı taş sıralarıyla çevrilerek sınırlandırılmış üç adet küçük mezarlık bulunmaktadır (Res. 2-3). Mescit kapısının önündeki küçük kapıdan girildikten sonra, taş sıralarıyla sınırlandırılan birinci küçük kısımda altı adet mezar taşı bulunmaktadır. Buradaki mezar taşlarından dördü yazıtlı iken ikisi sadedir. Sade mezar taşlarının yazıtlı mezar taşlarının ön bölümünde yer almalarından dolayı, bunların yazıtlı baş taşlarının, ayak taşı olduğu düşünülmektedir.

Bu alanın hemen doğusunda baş ve ayak taşı olmak üzere toplam sekiz adet mezar taşının yer aldığı başka bir küçük mezarlık bulunur. Mezar taşlarının üzerindeki süslemelerden ve yazıtlardan ötürü bu bölüm hazire içerisinde özelleşmiştir. Bu alandaki ilk mezar taşı Harputlu Mustafa Ağa Zade Ahmed Ağa'ya aittir (Res. 4). Hemen yanında ise Ahmed Ağa kerimesi Huriye Hanım'a ait mezar taşı yer alır (Res. 5).

Abdesthanenin kuzeyinde kalan küçük mezarlık ise, Harputlu Hacı Mustafa Ağa'nın eşi ve çocuklarına aittir. Üzerinde yoğun süslemelerin yer aldığı mermer baş taşı Harputlu Hacı Mustafa Ağa zevcesi Vahide Kadın'a aittir (Res. 6). Vahide Kadın'a ait mezar taşının solunda Harputlu Hacı Mustafa Ağa oğlu Seyid-El Muhammed Ağa (Res. 7), sağında

ise Harputlu Hacı Mustafa Ağa kerimesi Fatma Zühre Kadın'a ait mezar taşı yer alır (Res. 8).

Abdesthanenin arkasında kuzey batıda, *trahit* taşı ile çevrilmiş, dikdörtgen biçimli Harputlu Hacı Mustafa Ağa kabri bulunmaktadır. Mermer baş taşında yoğun dua ve övgü satırları yer alır (Res. 9).

MEZAR TAŞI KİTABE METİNLERİ

Hazirede sağlam durumda ve kitabe metni olan 51 adet taş vardır. Bunlardan dört tanesinin tamamı toprağa gömülü olduğu için, topraktan çıkarmak mümkün olamamıştır. Bir tanesi ise yazıları silindiği için okunamamıştır. Geriye kalan 46 mezar taşının tamamı okunabilmiştir. Kitabeleri okunan 46 mezar taşından 25'inin Harputlu soyuna ait olduğu tespit edilmiştir. Harputlu ailesine ait mezar taşlarından 12'sinin erkek, 13'ünün de kadın mezar taşı olduğu tespit edilmiştir (Ek 1).

Harap vaziyetteki haziredeki mezar taşlarından bir kısmının gelişi güzel bir biçimde sıralandığı gözlemlenmiştir. Hazirede okunabilen kitabelerden en eski tarihli olanı "*Sarı Muhammed İbn-El Hacı İsmail Ağa ruh-i çun fatiha, sene H.11* [devamında herhangi bir rakam yoktur] / *M.11*[devamında herhangi bir rakam yoktur]" (Res. 10). Yan yana şekilde yazılmış iki adet 1 rakamından sonra herhangi bir rakam yoktur. Tarihin H.1100/M.1689 olması ihtimal dahilinde olmakla birlikte kesinliği bulunmamaktadır. Ancak tarih kısmı tam olarak okunan diğer bir kitabe H.1178/M.1764 yılını (Res. 17), en yeni kitabe ise H.1335 Ramazan/M.1917 (Res. 11) tarihini verir. Kitabenin üçüncü satırından sonrası kırık olduğu için kime ait olduğu anlaşılamamıştır. Ancak sağlam olan satırlarda "*Harputlu Hacı Mustafa Ağa*" yazmaktadır. Kitabenin üzerindeki süslemelerden mezar taşının Harputlu Hacı Mustafa Ağa soyundan genç bir kadına ait olduğu düşünülmektedir (Res. 11).

Mezar taşlarında dikkat çeken diğer bir husus ise H.1253/M.1837 yılını veren sekiz adet mezar taşının bulunmasıdır. H.1253/M.1837 tarihli mermer mezar taşında veba salgını nedeniyle genç yaşında vefat eden "*Harputlu Hacı Mustafa Ağa zevcesi Vahide Kadın*" yazmaktadır (Res. 6). Bu mezar taşının hemen solunda H.1253/M.1837 tarihli kitabe "*Ah mine-l mevt sene 1253/M.1837 Nev civa-*

nımız gitti cennet başına, Firakı kaldı valideynin canına, Harputlu Zade Hacı Mustafa Ağanın Mahdumu³ Seyid-El Muhammed Ağa ruhuna Fatiha" kitabesi yer alır (Res. 7).

Kitabe metinlerinde dikkat çeken diğer bir husus ise şanlı, meşhur ve şerefli olarak belirtilen Harputlu Hacı Mustafa Ağa'nın *mâderi⁴* olan Banu Gilman'ın tam yüz sene yaşadığıdır. Harputlu soyuna dua ve övgü dolu satırlar bu kitabede de yer almaktadır (Res. 12).

Hazire alanında Harputlu soyuna ait çok sayıda mezar taşının bulunması, ailenin Bergama Hanedanı'na ilişkin soyağacını çıkarabilme ve akrabalık ilişkilerini kurabilme imkanını vermiştir. Aileye ait mezar taşlarında Hasan, Muhammed, Gilman, Vahide, Ayşe, Fatma isimlerinin nesilden nesile aktarıldığı görülür. Harputlu ailesinden Payende Bayatlı'nın annesi olan Vahide Hanım'ın (1872-1959) mezarı ilçe mezarlığının birinci kısmında Osman Bayatlı kabrinin yanında yer almaktadır⁵ (Res. 13).

Mezar Taşlarında Kullanılan Unvan ve Lakaplar

Mezar taşlarında "ağa" ağırlıklı olmak üzere dört farklı unvan kullanıldığı görülür. Bunlar: "ağa" (19 adet erkek mezar taşı), "hacı" (iki adet erkek mezar taşı), "hacı+ağa" (sadece Harputlu Mustafa, Harputlu Hasan ve yukarıda bahsi geçen H.1100/M.1689 tarihli Sarı Muhammed İbn El Hacı İsmail Ağa'ya ait mezar taşlarında), "hanım" (beş adet kadın mezar taşında) olarak gruplandırılabilir. Herhangi bir unvanın olmadığı sekiz adet mezar taşı vardır. Bunlardan üçü erkek, biri Harputlu soyundan olmak üzere beşi kadın mezar taşıdır.

Bazı mezar taşlarında "Harputlu" (12 erkek, 13 kadın mezar taşında), "Kınıklı" (bir adet kadın mezar taşı), "Zağnos Kazası Doğancı Kariyeli" (bir adet kadın mezar taşı) (Res. 14), "Poyracıklı" (bir adet kadın mezar taşı) yer isimleri geçmektedir. Mezar taşlarında geçen bu yer isimleri ölen kişinin memleketini ifade etmektedir.

"Sarı" lakabıyla iki adet mezar taşı tespit edilmiştir. Birincisinde H.1253/M.1837 tarihli "*Kınıklı Sarı Çoban oğlu Hacı Halil kerimesi Fatma ruhuna Fatiha*" yazmaktadır. Diğer, yukarıda bahsi geçen en eski tarihli "*Sarı Muhammed İbn-El Hacı İsmail Ağa ruh-i çun fatiha sene H.1100/M.1689*" yazan kitabedir.

Mezar Taşı Kitabelerinde Yer Alan Dua, Dua İsteme, Ağıt, Yakarış Söz ve Kalıpları

Mezar taşlarında tanrıya yakarış, dua, dua isteme, genç veya çocuk ölümleri karşısında yakılan ağıtlar ve ölüm karşısındaki çaresizliği belirten satırlar yer almaktadır. Hazire içinde okunabilen 46 mezar taşından 11 tanesinin ilk satırında tarih ile birlikte “Hüve-l hayy-ul baki”, “hüve-l muin”, “hüve-l hallak-ul baki”, “hüve-l hi”, “hüve-l baki”, “hüve-l hallak” gibi tanrıya altı farklı yakarış sözü bulunur. Birinci satırda tarih, ikinci satırda sadece söz konusu tamamlamaların bulunduğu iki adet mezar taşı vardır.

“Ah mine-l mev”t, “ah mevt” diye başlayan ölüme serzeniş kalıpları ile başlayan yedi adet mezar taşı bulunmaktadır. İkinci satırlarında genellikle, “beni kıl mağfired Rabb-i Yezdan”, “nev civanımız gitti cennet bağına”, “ahuzar kalarak gençliğime doymadım”, “beni rahmetle yad ede”, cümleleri yer almaktadır. Bunlardan sadece iki mezar taşının ikinci satırında isim geçmektedir.

10 adet mezar taşında “nazenim gitti cennet bağına”, “nev civanımız gitti cennet bağına firakı (ayrılığı) kaldı valideynin canına” gibi genç veya çocuk yaşta ölüm karşısında duyulan acı ve ağıt ifade edilmektedir.

“Merhum” ve “mağfure” gibi öleni hayırla anma ile başlayan mezar taşları kimi örneklerde “beni kıl mağfired”, “Rabb-i Yezdan”, “Bi hakkı arş-ı azam Nur-u Kuran” şeklindeki ifadelerle bağışlanma isteği görülmektedir.

Harputlu Hacı Mustafa Ağa zevcesi Vahide Kadın mezar taşında yer verilen “*Emr etti Hüda eyledi ferman, Erişti veba vermedi aman, Murada eremedim dünyada heman*” gibi cümleler ile ölüm karşısındaki çaresizlik ifade edilmiştir. H.1285/M.1868 tarihli Ali Ağa'nın zevcesi merhume Fatma Hanım'ın mezar taşında da “*Ahuzar kalarak gençliğime doymadım, Derdime derman aradım bir ilacın bulamadım, Haşre-ta fani cihanda tül-i ömr süremedim*” cümleleriyle yine ölüm karşısındaki çaresizlik belirtilmiştir (Res. 15).

Mezar taşlarında genellikle, ziyaretçilerden “ede ruhuma bir fatiha ihsan”, “ruhuna Fatiha”, “ruh-i çun Fatiha” şeklinde dua isteği görülmektedir. Mezar taşları dua isteği ifade eden satırların devamında yer alan tarih satırı ile sonlanmaktadır.

MEZAR TAŞI FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ

Haziredeki mezarların tamamı şahideli mezarlardır. Bunlardan 17 tanesinin hem baş hem de ayak taşı vardır. Mezar taşlarının tamamı şahideli olmakla birlikte kendi içinde gruplara ayrılmıştır.

Hazire içinde beş adet yekpare mermerden, gövdesi kare kesitli olup silindir şeklinde boyun ve onun üzerinde *serpuş* denilen başlıklar olan mezar taşları bulunmaktadır. Bu grupta sadece iki örnekte serpuş-boyun ve gövdesi yekpare olan mezar taşı vardır (Res.16).

Üzeri üçgen veya ters ‘V’ şeklinde olup aşağıya doğru gittikçe daralan gövdeye sahip olan mezar taşları da bulunmaktadır. Bunlar yazılı-yazısız örnekler olabildikleri gibi yazılı ve süslemeli olan 18 adet mezar taşı kadınlara ait baş taşlarıdır.

Dar ve uzun tutulan dikdörtgen biçimli bir gövde bir - iki kademeli boyuna geçiş bölgesinden sonra üzeri *serpuş*'la sonlanan mezar taşları erkeklere ait mezar taşlarıdır. Bunlar 19 adettir ve tamamı baş taşıdır.

Gövdesi birbirini takip eden ‘S’ şeklindeki kıvrımlarla sınırlandırılan mezar taşlarından baş taşı olan üç örneğin tepe kısımları süsleme kompozisyonlarına göre yelpaze şeklindedirler. Bu grupta ikisi ayak, üçü baş taşı olmak üzere toplam beş mezar taşı vardır ve tamamı kadınlara aittir.

Taş işçiliğinin özenle uygulandığı bu dört grubun yanında özentisiz, masif, sadece mevtanın yerinin belirlenmesi amacıyla öylece konulmuş doğal taş görünümünde mezar taşları da bulunmaktadır. Bunlar ancak dört beş adettir.

Mezar taşlarından sadece dört adeti pembe ve siyaha çalan gri renkli taştan, diğerlerinin tamamı beyaz mermerden, yekpare olarak yapılmıştır.

Mezar taşlarının boyutları incelendiğinde, bunların gövde genişliklerinin birbirine yakın olduğu görülür. Sadece H.1285/M.1868 tarihli Ali Ağa'nın merhume zevcesi Fatma Hanım'a ait olan mezar taşı diğerlerine oranla daha geniş bir gövdeye sahiptir (Res. 15).

Mezar taşlarından en yükseği Harputlu Hacı Mustafa Ağa'nın zevcesi olan Vahide Kadın'ın baş ve ayak taş-

larıdır. Diğer yüksek taşlar ise Banu Gilman Kadın'ın, Harputlu Hacı Mustafa Ağa'nın ve Harputlu Hacı Mustafa Ağa Zade Ahmed Ağa mezar taşlarıdır.

MEZARTAŞI SÜSLEME ÖZELLİKLERİ

Mezar taşlarında ölümün ve ölümlünün kutsallığını vurgulamak, ölen kişinin anısını yüceltmek için kitabesinin yanında süsleme kompozisyonlarına ayrı bir önem verilmiştir. Bu kompozisyonlarda genellikle bitki veya stilize edilmiş türbe ve cami figürleri kullanılmıştır. Harputlu Mescidi Haziresi mezar taşı süslemeleri, Bergama Müzesi'ndeki ve İzmir yöresi (Aliğa, Karaburun, Bergama İlçesi Zağnos ve Akçenger Köyü) ile Balıkesir Şeyh Lütfullah Camisi Haziresi'ndeki 18. - 20. yüzyıl arasına tarihlenen mezar taşlarıyla; kullanılan malzeme, yazı çeşidi ve karakteri, biçim ve süsleme özellikleri açısından yakın benzerlikler gösterir (Ustura ve Balata 2009: 264).

Mezar taşlarından baş taşları süsleme ve kitabe bakımından daha etkin tutulmuştur. 11 adet kadın baş taşından tepe (taç) kısımlarında ikisi stilize edilmiş, dördü güçlü plastik etki yaratan Barok karakterli, vazodan çıkan gül, lale veya çiçek buketinin yanında, bitki sembollerinin yer verildiği kompozisyonlar yer alır. H.1327/M.1909 tarihli Huriye Hanım baş taşının taç kısmı alev dilleri şeklindeki yapraklarla, aynı taşın son kısmı, kitabeden sonra dört yapraklı dal arasında çiçek motifi ile bezenmiştir (Res. 5). H.1178/M.1764 tarihli Fatma Kadın baş taşında dairesel kemer içinde yarım bir gülçe ile taç kısmında yukarı doğru kavis yapan 'C' harfi şeklinde sınırın üstü ters 'V' şeklinde sonlanmaktadır. Bu şekillenmenin tam ortasında servi ağacı motifi yer almaktadır (Res. 17). H.1335 Ramazan/M.1917 tarihini veren mermerden yapılan mezar taşı üzerinde taze açılmış gül ve iki yanında zeytin dallarından oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. Mezar taşlarında pek rastlanmayan zeytin dalı tasviri kent kültür tarihi içinde özel bir yer edinmektedir (Emir ve Kiper 2006: 123).

Bazı mezar taşlarında H.1253/M.1837 tarihli Vahide Kadın baş taşında olduğu gibi süsleme tüm gövdeye yayılmıştır (Res. 6). Gerek Vahide Kadın gerek Harputlu Hacı Mustafa Ağa'nın *mâderi* olan Banu Gilman'ın mezar taşı gövdeleri 'S' şeklinde dilimlerle sonlandırılmıştır. Her iki mezar taşının diğer kadın

mezar taşlarına göre daha heybetli yapılması, aile içindeki konumları açısından önemli ipuçları vermektedir (Res. 12).

Süslemelerin yaşla da doğrudan ilgisi olduğu görülür. "Nev civanımız" diye başlayan erkek mezar taşlarının başlıkları üzerinde yeni açılmaya duran gül motifleri işlenmiştir. Kadın mezar taşlarında evli olanların açılmış gül veya çiçek buketleri ile tasvir edilmeleri belirli bir yaş sınırının da süslemelerde etkili olduğunu göstermektedir. Gilman kadın, Vahide kadın, Ali zevcesi Fatma ve Sıdıka Hanım mezar taşlarında olduğu gibi vazodan çıkan açılmış gül, lale, çiçek buketleri ve akant yaprakları ile tasvir edilmiştir. H.1268/M.1852 tarihli Harputlu Hacı Mustafa Ağa kerimesi Fatma Zühre (Res. 8), H.1269/M.1853 tarihli Harputlu Hacı Mustafa Ağa kerimesi Gilman (Res. 18), ve H.1214/M.1799 tarihli Mustafa kızı Fatma Hanım'ın (Res. 19) baş taşlarında yer alan tek veya iki katlı cami, ikili türbe kurgusu ve şematik şehir tasvirleri henüz evlenmemiş, genç veya çocuk yaşta ki kadın mevtalara aittir. Yalnızca Ege sahil bölgelerinde görülen, tepe bölümlerinde (Laqueur 1997: 133) mimari tasvirlerin yer aldığı baş taşlarında, genellikle kompozisyonu tamamlayan çiçek, servi, hilal veya yaprak betimlemeleri de kullanılmıştır.

Kadın ve erkek mezar taşları süsleme kompozisyonunu olarak birbirinden oldukça farklı özellikler gösterir. Mimari tasvirlerden tek veya iki katlı cami, ikili türbe kurgusu ve bazı örneklerde görüldüğü gibi şematik şehir tasvirleri ile bu kompozisyonu tamamlayan hilal, çiçek, servi veya Barok ve Rokoko tarzında bitkisel betimlemelerin tamamı kadın mezar taşlarında görülmektedir. Erkek mezar taşları sarık, kovuk veya fes şeklinde olan başlık kısmından sonra boyun ve bir-iki kademe ile geçilen dikdörtgen prizma gövdelidir. Genellikle gittikçe daralan gövdelerden bazıları bir sapla sonlanmaktadır (Res. 28,29,37).

Mezar taşlarında sembolizm, figür olarak değil ama mezar sahibinin sosyal statüsü ve cinsiyetini belirleyen, başı, boynu, gövdesi olan insan silüetleri halinde ortaya çıkmıştır (Kayalı, 2009: 30) (Res. 4,6,7,9,10,12).

Baş taşları ilk bakışta, ayaklar veya eller çok belirgin olmasa da başı, boynu, gövdesi ile insan bedenini çağrıştırmaktadır. Özellikle boyun ve başın silüeti çok açık olarak görülmekte, Osmanlı Dönemi'nde, insa-

nın hem maddi hem de sosyal konumunu ifade etmekte önemli bir unsur olan başlık ön plana çıkmaktadır (Kayalı, 2009: 33).

Mezar taşlarının tamamı muntazam sülüs yazı ile yazılmış, kitabe satırları düz veya meyilli silmelerle bölünmüş kartuşlar içerisinde alçak kabartma olarak yer almaktadır.

Tepe kısmı üçgen şeklinde olan baş taşlarının alınlığı üzerinde süsleme kompozisyonu yer alır. Süsleme kompozisyonu ile metin kısmı arasında genellikle yuvarlak kemer veya düz bir hat bulunur (Res. 26,40). Tepe kısmı üçgen şeklinde olup, süslemesiz olanlarda ise bu kısımda tarih satırının yer aldığı örnekler bulunmaktadır (Res. 14,34). Bu örnekler de tıpkı diğer mezar taşları gibi aşağıya doğru gittikçe daralmaktadır. Hazire alanında yer alan basit şekilli, isimsiz, süslemesiz mezar taşlarından beşi baş taşıdır ve üzerlerinde *serpuş* bulunmaktadır (Res. 16).

Baş taşlarına oranla daha basit tutulan ayak taşları iki grup halinde incelenebilir. 1. gruptakiler sade ve süslemesiz olan ayak taşları; 2. grupta tek başına servi ağacı veya iki yanında lale ve gül dalları ile sarmaşık, son dönem Osmanlı süsleme sanatında hayat ağacı motifi olarak kullanılan servi ve iki yanında daireler içinde yer alan hurma motifi (biri kırık olmak üzere yalnız üç örnek vardır, Res. 20, 50, 51), vazodan çıkan sarmaşık ve çiçek bezemelerinin olduğu örnekler bulunmaktadır.

Harputlu Hacı Mustafa Ağa'nın mermer ayak taşı üzerinde alçak kabartma tekniğinde yapılmış, yay şeklinde bir kaide üzerinde yükselen ulu servi ağacı ve iki yanında 'S' kıvrımlı çiçek dalları yer alır (Res. 48). Masif etkili baş taşı 12 satırlık uzunca bir kitabe metnine sahiptir (Res. 9).

Taş işçiliğinin özenle uygulandığı örneklerin yanında özentisiz, masif, sadece mevtanın yerinin belirlenmesi amacıyla öylece konulmuş doğal taş görünümünde mezar taşları da bulunmaktadır. Bunlar sayıca beş adettir.

SONUÇ

Harputlu Mescidi Haziresi mezar taşları 17. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreği arasında

tarihlendirilmektedir. Hazirede okunabilen kitabelerden en eski tarihli olanı "*San Muhammed İbn-El Hacı İsmail Ağa ruh-i çün fatiha, sene H.11* [devamında herhangi bir rakam yoktur] / *M.11* [devamında herhangi bir rakam yoktur]" kitabesidir (Res. 10). En yeni kitabe ise H.1335 Ramazan/M.1917 tarihini vermektedir (Res. 11). Ancak mezar taşlarının büyük bir çoğunluğunun 19.yüzyıla ait olması, bölgenin bu yüzyıla ait tarihi hakkında detaylı bilgiler elde etmemizi sağlamıştır.

İncelenen mezar taşlarından özellikle 19. yüzyılda insanın yaşam süresi ortalaması, özellikle veba salgını nedeniyle aynı aileden, değişik yaş gruplarından fazlaca ölümün gerçekleştiği, aile bireylerinin sosyal statüleri ile statülerinin ifade biçimleri hakkında bilgiler edinilmektedir.

Hazire alanında Harputlu soyuna ait çok sayıda mezar taşının bulunması, ailenin Bergama Hanedanı'na ilişkin soyağacını çıkarabilme ve akrabalık ilişkilerini kurabilme imkanını vermiştir.

Bergama'da yaşayanların kimliklerinin belirlenmesi, Bergama tarihine dair bilgi vermenin yanı sıra, yöredeki yerleşmeler arasındaki ilişkileri de açığa çıkarmakta önemlidir. Örneğin H.1272/M.1855 tarihli bir mezar taşında, "*El merhume Zağnos Kazası, Doğanca Kariyeli (köylü) Hemşi Ağanın kerimesi*", şeklinde kaza ve kazaya bağlı köyün ismi verilmektedir (Res. 14).

Mezar taşlarından sadece 3-4 tanesi pembe ve siyaha çalan gri renkli taştan, diğerlerinin tamamı beyaz mermer malzemenen, yekpare olarak yapılmıştır.

Harputlu Mescidi Haziresi'nde yer alan mezar taşları biçim özellikleri ve süsleme programındaki çeşitlilik açısından gelişmiş işleme tekniklerine sahiptirler.

Bitkisel bezeme kadın mevtalara ait baş taşlarında genellikle Barok karakterli vazodan çıkan açılmış gül, lale, çiçek buketleri ve akant yapraklarından oluşur. Ayak taşlarında tek başına servi ağacı veya iki yanında lale ve gül dalları ile sarmaşık, son dönem Osmanlı süsleme sanatında hayat ağacı motifi olarak kullanılan servi ve iki yanında daireler içinde yer alan hurma motifi vazodan çıkan sarmaşık ve çiçek motifleri bezeme ögesi olarak kullanılmıştır.

Batı Anadolu'ya özgü mimari tasvirlerden tek veya iki katlı cami, ikili türbe kurgusu ve bazı örneklerde görüldüğü gibi şematik şehir tasvirli Harputlu Mescidi Haziresi mezar taşları, Bergama'nın da dahil olduğu bölgesel geleneğin izlerini de yansıtmaktadır.

Mezar taşlarının tamamı muntazam sülüs yazı ile yazılmış, kitabe satırları düz veya meyilli silmelerle bölünmüş kartuşlar içerisinde alçak kabartma olarak yer almıştır.

Sözü edilen yerleşmelerdeki mezar taşları, genel olarak Osmanlı mezar taşı özelliklerini yansıtmaktadırlar. Dikdörtgen prizma şeklindeki gövde, başlıklı alınlıklar ya da 18. yüzyıl - 19. yüzyıl örneklerinde olduğu gibi Batı etkisi ile bitkisel bezemenin yer verildiği alınlık uygulamaları, bütün yüzeyde uygulanan bezemeler Osmanlı mezar taşı geleneğini yansıtan özelliklerdir (Ustura ve Balata 2009: 14).

Bu çalışma, tarihi mezar taşlarının sanat tarihinin

yanı sıra belgesel açıdan incelenerek, Osmanlı Dönemi'nin sonlarında Bergama'da yaşamış kişi ve aileler ile ilgili biyografik bilgilerin derlenmesine bir yöntem oluşturması açısından büyük katkı sağlamıştır. Bu araştırma yöntemi ile Türk Sanat Tarihi içerisinde estetik değeri ve kitabe özelliği olan mezar taşlarının yer aldığı Harputlu Mescidi Haziresi'ni değerlendirmiş bulunmaktayız.

KATKI BİLDİRME

Bu çalışmamda yoğun çalışmaları arasında yardımını esirgemeyen ve gerekli düzeltmeleri yapan Dr. Ülkü İnceköse'ye, imla kontrolleri için Türkçe Öğretmeni arkadaşım Nazan Kırmaz'a, sözlü tarih araştırmalarım yardımcı olan Hacer Bayatlı ve Metin Bayatlı'ya, mezar taşlarının stampajlarının alınmasında yardımcı olan stajyerim Esra Kuplak'a, sabır ve desteği için mescit bakıcısı Mehmet Ayvaz'a, İngilizce özet için Nesrin Ermiş'e teşekkür ederim.

NOTLAR

¹ Şahide: Tarihsel ve sanatsal nitelik taşıyan, ölünün gömülü olduğu yeri belirlemek için baş ve ayakucuna yerleştirilen küçük dikili taş. Baş şahideleri mevtanın doğum - ölüm tarihi ve kimlik bilgileri gibi bilgilerin yazılı olduğu işlemeli taşlardır.

² Bölgede yaşayan yaşlı kişiler, eskiden bu yerlerde eski yazılı "Osmanlıca" mezarlar olduğunu söylemiştir.

³ Mahdum: Oğul. Evlat

⁴ Mâder: Farsça Ana, çocuğu doğuran.

⁵ Hacer Bayatlı ve Metin Bayatlı'dan edinilen sözlü bilgi.

KAYNAKLAR

Emir, S. ve N. Kiper 2006.

"Karaburun Yarımadası (İzmir) Mezar Taşları Envanteri 2005 Çalışmaları: Hisarcık, Ambarseki ve Saip Köyleri", *TÜBA TÜKSEK* 5: 117-133.

Eyice, S., 1996.

"Mezarlıklar ve Hazireler", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri* I: 123-134. Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Kayalı, M., 2009.

Mezar Taşları Bibliyografyası. Gazi Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Laqueur, H.P., 1997.

Hüve'l- Baki: İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları. Tarih Vakfı Yurt Yayınları 46, İstanbul.

Özdemir, H., 2009.

Bergama'da Türk-İslam Mimarisi. İzmir İl Özel İdaresi, İzmir.

Ustura, N. ve R.Y. Balata, 2009.

Bergama Müzesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ülker, N., 1988.

"İzmir-Aliğa Camii Haziresi Mezar Kitabeleri (XVIII. Ve XX.Yüzyıl)", *T.C.Kültür Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, VI.Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 19-33. Ankara

Ek 1. Harputlu Mescidi Haziresi Mezar Taşı Kitabeleri Transkripsiyonları

Sıra	Tarih (Hicri)	Kitabe Transkripsiyonu ve kimlik
1	1100	[1]Ed dünya faniyetün ve-l hak [2]Bakiyetün merhûm ve mağfur [3]Sarı Muhammed İbn El Hacı [4]İsmail Ağa ruhu için [5]fatiha sene 11
2	1178	[1] Hüve-l Hallak [2] El merhûme ve mağfure [3] Musa Zade kızı [4] Fatma kadın [5] ruhuna fatiha [6] sene 1178
3	1184	[1] Merhûm ve mağfur [2] Eyüp Ağa İbn [3] İsmail Ağa ruhuna [4] fatiha sene 1184
4	1214	[1] Sene 1214 [2] Hüve-l Hayyul ellezi lâyemut [3] merhûme ve mağfuret Fatma [4] Bint-i Mustafa ruhu için fatiha
5	1215	[1] Sene 1215 [2] Hüve-l Hallak-ul baki [3] merhûme ve mağfur [4] Hacı Musa ruhu için [5] fatiha
6	1223	[1] Sene 1223 [2] Hüve-l Hallak-ul baki [3] merhûme ve mağfurleh [4] İbrahim ibn Abdurrahim [5] ruhu için fatiha
7	1225	[1] Sene 1225 [2] Nazenim gitti cennet başına [3] firakı kaldı valideynin canına [4] Harputlu zade kızı Âişe [5] ruhu için fatiha
8	1228	[1] Sene 1228 C 15 [2] Nazenim gitti cennet başına [3] firakı kaldı valideynin canına [4] Harputlu zade Hacı Mustafa Ağa kerimesi [5] Leman kadının ruhuna [6] fatiha
9	1232	[1] Sene 1232 [2] Merhûme ve mağfuret [3]Vahide bint-i [4] El hac Harputlu zade [5] Es Seyid Hasan Ağa [6] ruhuna fatiha
10	1233	[1] 1233 [2] el merhûme ve mağfur [3] Fatma bint-i Ali Ağa [4] ruhu için [5] fatiha
11	1238	[1] Hüve-l Hallak-ul baki 1238 [2] Nazenim gitti cennet başına [3] firakı kaldı valideynin canına [4] merhûme Zahide bint-i Ali
12	1253	[1] Ah min-el mevt sene 1253 [2] Nev civanımız gitti cennet başına [3] firakı kaldı valideynin canına [4] Harputlu zade Hacı Mustafa Ağanın [5] mahdum-u Seyid- El Muhammed Ağa ruhuna [6] fatiha
13	1253	[1] Hüve-l mu'în sene 1253 fi 3 sefer [2] emr etti Hüda eyledi ferman [3] erişti veba vermedi aman [4] murada eremedim dünyada heman [5] cennette vere muradım Rahman [6] Poyracıklı Es Seyid Ahmed Ağa [7] kerimesi Harputlu zade El hac [8] Mustafa Ağa zevcesi Vahide [9] kadın ruhuna fatiha
14	1253	[1] Hüve-l baki sene 1253 [2] İlahi ente rahmanî [3]recaî ... (okunamadı) şufrani [4] velâ ... (okunamadı) bi isyanî [5] ve kemmil külle noksanî [6] Harputlu zade merhûm [7] ve mağfur el hac [8] Hüseyin Ağa ruhuna [9] fatiha
15	1253	[1] Ah min-el mevt sene 1253 [2] beni kıl mağfuret Rabb-i Yezdan [3] bi hakk-ı arş-ı azam nur-u kur'an [4] gelüb kabrimi ziyaret eden ihvan [5] ede ruhuma bir fatiha ihsan [6] el hac Hüseyin Ağa kerimesi [7] merhûme ve mağfure Zahide [8] ruhuna fatiha
16	1253	[1] Ah mevt Sene 1253 [2] Es Seyid Osman Ağa kerimesi [3] merhûme Zeliha [4] ruhuna fatiha
17	1253	[1] Ah mevt Sene 1253 [2] damat Mustafa Ağa [3] mahdumu Abdurrahim [4] ruhuna fatiha
18	1253	[1] Sene 1253 hüve-l mu'în [2] beni kıl mağfuret Rabb-i Yezdan [3] bi hakk-ı arş-ı azam nur-u kur'an [4] gelüb kabrimi ziyaret eden ihvan [5] ede ruhuma bir fatiha ihsan [6] Hacı Hüseyin Ağa zevcesi merhûme [7] mağfure Server kadın [8] ruhuna fatiha
19	1253	[1] Ah min-el mevt sene 1253 [2] kim ki beni rahmetle yad ede [3] Du cihanda onu Hüda şad ede [4] Kınıklı Sarı Çoban oğlu [5] Hacı Halil kerimesi Fatma [6] ruhuna fatiha
20	1257	[1] Hüve-l baki sene 1257 zilkade 12 [2] Nev civanımız gitti cennet başına [3] firakı kaldı valideynin canına [2] Hacı Mustafa Ağa mahdumu [2] Es Seyyid Muhammed Ağa ruhuna fatiha
21	1258	[1] Ah min-el mevt sene 1258 B 21 [2] ahuzar kalarak gençliğime doyamadım [3] çün eccl pmanesi dolmuş murad almadım [4] ta haşr fani cihanda tul-i ömr süremedim [5] firakta takdir bu imiş ta ezelden bilmedim [6] Harputlu el hac Hasan Ağa mahdumu [7] merhûm ve mağfurleh Muhammed Ağa [8] ruhuna fatiha

22	1261	[1] Hüve-l Hallak-ul baki [2] Karışub huri ve gılmana bağı halden [3] bi validei mevasını rahmet eyle Banu Gilman [4] kim odur valide-i Harputlu zade ma'ruf [5] hanedan içre Hacı Mustafa Ağa Zışan [6] hem ğufrana talip mâderi mağfur olsun [7] nice na'me-i bahşta yavru olsun Rıdvan [8] hatifi emr hatifi yed ânın fevtine tarih-i varid [9] yesir lehü havili cennet ve yedi ümmet ... (okunamadı) Gilman 14...(okunamadı) 1161,1261 [10] el fatiha [11] sene 1261 cami 23
23	1264	[1] Sene 1264 [2] şefa'at andelibi uçdu dehrin şahsarından [3] ser tubaya konu tepeme... (okunamadı) pencere... (okunamadı) [4] Hoşa mahdumu el hac Mustafa Ağa Harbuti [5] şefa'at behresiyle valideyn eyle ihsan [6] ...okunamadı
24	1266	[1] Sene 1266 M 27 [2] Nazenim gitti cennet bağına [3] firakı kaldı valideynin canına [4] Harputlu El Hacı Mustafa Ağa [5] mahdumu Ahmed Ağanın [6] ruhuna fatiha
25	1268	[1] Sene 1268 C 5 [2] Nazenim gitti cennet bağına [3] firakı kaldı valideynin canına [4] Harputlu zade El Hacı Mustafa Ağa [5] kerimesi Fatma Zehra kadının [6] ruhuna fatiha
26	1268	[1] Sene 1268 CM 17 [2] Nazenim gitti cennet bağına [3] firakı kaldı valideynin canına [4] Harputlu zade El Hacı Mustafa Ağa [5] kerimesi Vahide kadının [6] ruhuna fatiha
27	1268	[1] Sene 1268 C 15 [2] Nazenim gitti cennet bağına [3] firakı kaldı valideynin canına [4] Harputlu zade Hacı Mustafa Ağa kerimesi [5] Leman kadının ruhuna [6] fatiha
28	1269	[1] Sene 1269 M 11 [2] Nazenim gitti cennet bağına [3] firakı kaldı valideynin canına [4] Harputlu zade El Hacı Mustafa Ağa [5] kerimesi Gılman kadının [6] ruhuna fatiha
29	1272	[1] Sene 1272 [2] Hüve-l Hallak-ul baki [3] beni mağfiret ey Rabb-i Yezdan [4]] bi hakk-ı arş-ı azam nur-u kur'an [5] gelüb kabrimi ziyaret eden ihvan [6] ede ruhuma bir fatiha ihsan [7] el merhûme Zağnos Kazası [8] Doğancı Kariyeli Hemşi Ağanın kerimesi [9]Gümüş gelini Hüseyin Kavas ehli İsmihan
30	1275	[1] Sene 1275 M 17 [2] Ya ilahi gelmişim divanın rahmeti bana [3] meskenim kıl lütfun ile cenneti ya Rabbena [4] çün ecel geldi tarumar etti beni [5] daim el hakim Allah böyle imiş emr-i Hüda [6] merhûm ve mağfur Harputlu Osman Ağa [7] İbn Mustafa Ağa ruhu çün fatiha
31	1279	[1] Sene 1279 [2] beni kıl mağfiret Rabb-i Yezdan [3] çün arş-ı azam nur-u kur'an [4] el merh m Harputlu Mustafa Ağa damadı [5] Ali Ağa kerimesi Adile hanım ruhuna fatiha
32	1283	[1] Sene 1283 [2] Ecel camın noş edüb Mahmud Ağa [3] terk edib can ve ... (okunamadı) [4]... (okunamadı) Harputlu zade ... (okunamadı) ağa [5] damadı Mustafa Ağanın]... (okunamadı) [6]rahmeti gaffur ... (okunamadı) [7] şefa'atçı olur Mahmud Mustafa [8] çün kabrimi... (okunamadı) münevver [9] vasıl oldu dar-ı adnın kasrına
33	1285	[1] Hüve-l baki sene 1285 [2] Ah ile zar kılarım gençliğime doymadım [3] derdime derman aradım bir ilacın bulamadım [4] haşre ta fani cihanda tul-i ömr süremedim [5] firakta takdir bu imiş ta ezelden bilmedim [6] Ali Ağanın zevcesi merhume [7] Fatma hanım ruhuna fatiha
34	1285	[1] Hüve-l hi sene 1285 RA 3 [2] Ya ilahi gelmişim divanına rahmet et bana [3] meskenim kıl cenneti lütfunla ya Rabbena [4] Çün ecel geldi erişti tarumar etti beni [5] daim el hakim Allah bu imiş emr-i Hüda [6] Harbuti zade El Hac Mustafa [7] ağanın kerimesi merhume Aişe [8] Sıddıka hanım ruhuna [9] el fatiha
35	1287	[1] Sene 1287 [2] Bağı mekandan uçub gelmiş idim [3] bu cihan bağında bilirim noksan [4] yüz verdim cennetin velilerine [5] davet edub derler gel Mustafa [6] hoş icabetler şefa'at-i yasin
36	1287	[1] Sene 1287 [2] Hanedan-ı Harbuti zade zadesi [3] derd-i dünyadan Hüda âzadesi [4] uçtu bu merğ-i sabavet lânedan [5] valideynin hecr-i nar üftadesi [6] ahiri takvimde namı Hasan [7] oldu cennette safa nazendesesi [8] huld içinde bu aldı heb kardaşların [9] her birisi lütf-u hak neşâdesi [10] çaluşub daim şefa'at dersine [11] mekteb-i rahmet heman havanendesesi
37	1291	[1] Sene 1291 Zilkade [2] Ya ilahi gelmişim divanına rahmet et bana [3] meskenim kıl lütfunla cenneti yaren bana [4] Çün ecel geldi tarumar etti beni [5] razıyım el hakim Allah böyle imiş emr-i Hüda [6] el merhume ve mağfurleh Harputlu [7] Hacı Hasan Ağa kerimesi Müntheha [8] hanım ruhu çün fatiha
38	1292	[1] Hüve-l Hayyul baki sene 1291 Zi 11 [2] hanedan Bergama Harputi El hac Mustafa [3] maliki tab-ı Selim sahibi cevd ve sehan [4] ehli fakrın hatrın eylerdi hoş red etmeyub [5] müstahaka bezl eder müfid [6] best ederdi nimetin ihvan-ı halilullah gibi [7] âdeti miskin itham eylemekti daima [8] nagihan vasıl olunca emr-i ercai [9] etti canın hakka teslim oldu azimbeka [10] kevs iden fevtin dedi böyle mücevher tarihin [11] meskenin etsun hoş Allah daim Mustafa [12] ruhuna fatiha
39	1318	[1] Sene 1318 [2] Hüve-l hallak ul baki [3] el merhum ve mağfur [4] Rabia ruhu çün fatiha

40	1321	[1] Hüve-l hallak ul baki sene 1321 [2]beni kıl mağfired Rabbi Yezdan [3]çün arş-ı azam nur-u kur'an [4] gelüb kabrimi ziyaret eden ihvan [5] ede ruhuma bir fatiha ihsan [6] Harputi Hacı Mustafa [7] ağa zade Ahmed Ağa [8] ruhu için fatiha [9] sene 1319
41	1327	[1] Sene 1327 [2]erca'i emr i celilin güş eyler nagihan [3] imtisal eyler heman şahı, geda, pirü, civan [4] Harbuti zade Ahmed Ağa kerimesi Huriye hanım [5] merği ruhu girse masivaya kurdu aşıyan [6] hakikatten bir ceza an gelür ruhuma kim [7] bir fatiha ile iltifat ederse zairan
42	1335	[1] Hüve-l baki Ramazan 1335 [2] Harputlu Hacı [3] Mustafa Ağa [4] devamı kırık olduğu için okunamadı
43	Tarih satırı eksik	[1] Ed-dünya faniyetu vel' ahiretu bakiyetun [2] mine-l merhum-el mağfurleh [3]El Hac İsmail Ağa bint-i Ümmühan [4] ruhiçün fatiha
44	Tarih satırı eksik	... (ilk satırları kırık ve eksik olduğu için okunamamıştır) [1] gelüb kabrimi ziyaret eden ihvan [2] ede ruhuma bir fatiha ihsan [3] Harputlu El Hac Hasan Ağa damadı [4] Mustafa Ağa ruhuna fatiha
45	Tarih satırı eksik	[1] Ah mine-l mevt ... (tarih kısmı kırık olduğu için okunamadı) [2] nev civanımız gitti cennet bağına [3] damad Mustafa Ağa [4] mahdumu merhüm Muhammed [5] ruhuna fatiha
46	Tarih satırı eksik	... (ilk satırları kırık ve eksik olduğu için okunamamıştır) [1] mağfure Âişe [2] ruhiçün fatiha

Res 1. Harputlu Mescidi ve Haziresi yerleşim krokisi

Res. 2a. Harputlu Haziresi'nden genel görünüm

Res. 2b. Harputlu Haziresi'nden genel görünüm

Res. 3. Harputlu Haziresi'nden genel görünüm

Res. 4. Harputlu Hacı Mustafa Ağa
Zade Ahmed Ağa
H.1319/M.1901 tarihli mezar taşı

Res. 5. Ahmed Ağa kerimesi
Huriye Hanım
H.1327/1909 tarihli mezar taşı

Res. 6. Harputlu Hacı Mustafa Ağa
Zevcesi Vahide Kadın
H.1253/M.1837 tarihli mezar taşı

Res. 7.
Harputlu
Hacı
Mustafa
Ağa oğlu
Seyid-El
Muhammed
Ağa
H.1253/M.1
837 tarihli
mezar taşı

Res. 8.
Harputlu
Hacı
Mustafa
Ağa
kerimesi
Fatma
Zühre
Kadın
H.1268/M.
1852 tarihli
mezar taşı

Res. 9.
Harputlu
Hacı
Mustafa
Ağa
H.1292/1
875 tarihli
mezar
taşı

Res. 10. Sarı Muhammed İbn-El Hacı İsmail Ağa H.1100/1689 tarihli mezar taşı

Res. 11. H.1335 Ramazan/M.1917 tarihli mezar taşı parçası

Res. 12. Harputlu Hacı Mustafa Ağa'nın mâderi Banu Gilman H.1161-1261/M.1748-1845 tarihli mezar taşı

Res. 13. Osman-Payende Bayatlı ve Vahide Harputlu kabirleri

Res. 14. Doğancı Kariyeli Hemşi Ağa'nın Gümüş Gelin H.1272/M.1855 tarihli mezar taşı

Res. 15. Ali Ağa'nın zevcesi Fatma Kerimesi Hanım'ın H. 285/M.1868 tarihli mezar taşı

Res. 16. Kitabesiz mezar taşı

Res. 17. H.1178/M.1764 tarihli Fatma Kadın mezar taşı

Res. 18. Harputlu Hacı Mustafa Ağa kerimesi Gilman H.1269/M.1853 tarihli mezar taşı

Res. 19. H.1214/M.1799 tarihli Mustafa kızı Fatma Hanım'ın mezar taşı

Res. 20. Ayak

Res. 21. Hacı Mustafa mahdumu Es-Seyid Muhammed Ağa H.1257 Zilkade 12/M.1841 tarihli mezar taşı

Res. 22. Harputi Zade El Hac Mustafa Ağa kerimesi Aişe Sıdika Hanım H.1285 Ra 3/M.1868 tarihli mezar taşı

Res. 23. Harputlu El Hac Mustafa Ağa Ahmed Ağa H.1266 M.27/M.1850 tarihli mezar taşı

Res. 24. H.1287/M.1870 tarihli mezar taşı

Res. 25.
Harputlu
El-Hac
Mustafa
kerimesi
Vahide
Kadın H.
1268 Ca
17/M.185
2 tarihli
mezar
taşı

Res. 26.
Es-Seyid
Osman
Ağa ker-
imesi Zeliha
H.1253/M.
1837 tarihli
mezar taşı

Res. 27.
Harputlu
Osman
Ağa bin
Mustafa
Ağa
H.1275
Muharrem
17/M.1858
tarihli
mezar taşı

Res. 28.
H.1283/
M.1866
tarihli
Mahmud
Ağa
mezar
taşı

Res. 29.
Harputlu
El Hac
Hasan
Ağa mah-
dumu
Muham-
med Ağa
H.1275 B
21/
M.1858
tarihli
mezar taşı

Res. 30.
H.1318/M.
1900 tarihli
Rabia'nın
mezar taşı

Res. 31.
Harputlu
Hacı
Hasan
Ağa ker-
imesi
Münteha
Hanım H.
1291 Zil-
kade
/M.1874
tarihli
mezar
taşı

Res. 32.
Harputlu
zade
zadesi
Hasan
H.1287/M.
1869 tarihli
mezar taşı

Res. 33.
Harputlu
zade Hacı
Mustafa Ağa
kerimesi
Leman
Kadın
H.1268C.15
/M.1852
tarihli mezar
taşı

Res. 34.
El Hac
Harputlu
zade Es-
Seyid
Hasan
Ağa binti
Vahide
H.1232/
M.1817
tarihli
mezar
taşı

Res. 35.
Harputlu
El Hac
Hasan
Ağa
damadı
Mustafa
Ağa

Res. 36.
Osman
Ağa ibn
Harputlu
Hasan Ağa
H.1228/M.
1813 tarihli
mezar taşı

Res. 37.
Damat
Mustafa
Ağa
mahdumu
Abdürrahim
H.1253/
1837 tarihli
mezar taşı

Res. 38.
Hacı Musa
H.1215/
M.1800
tarihli
mezar taşı

Res. 39.
İbrahim ibn
Abdürrahim
H.
1223/
M.1808
tarihli
mezar taşı

Res. 40.
Fatma
bint-i Ali
Ağa
H.1233/
M.1818
tarihli
mezar
taşı

Res. 41.
Hacı
Hasan
Ağa zev-
cesi Ser-
ver Kadın
H.1253/
M.1837
tarihli
mezar taşı

Res. 42.
Harputlu El
Hac Mus-
tafa Ağa
mahdumu
Musa H.
1264/
M.1848
tarihli
mezar taşı

Res. 43.
Harputlu
Hacı Mus-
tafa Ağa
oğlu
Seyid- El
Muham-
med Ağa
ayak taşı

Res. 44.
Harputlu
zade Hacı
Hüseyin
Ağa H.
1253/M.18
37 tarihli
mezar taşı

Res. 45.
Hacı
Hüseyin
Ağa ker-
mesi
Zahide
H.1253/
M.1837
tarihli
mezar taşı

Res. 46.
Harputlu
Hacı Mus-
tafa Ağa
kerimesi
Fatma
Zühre
Kadın
ayak taşı

Res. 47.
Kime ait
olduğu bil-
inemeyen
ayak taşı

Res. 48.
Harputlu
Hacı
Mustafa
Ağa'nın
ayak taşı.
İbrahim
ibn
Abdürrahim
H. 1223/
M.1808
tarihli
mezar taşı

Res. 49.
Harputlu
Hacı
Mustafa
Ağa Zade
Ahmed
Ağa'nın
ayak taşı

Res. 50.
Kime ait
olduğu bil-
inemeyen
ayak taşı

Res. 51.
Kime ait
olduğu bil-
inemeyen
ayak taşı

Res. 52.
Kime ait
olduğu
bilinemeyen
ayak taşı

Res. 53.
Kime ait olduğu
bilinemeyen
ayak taşı